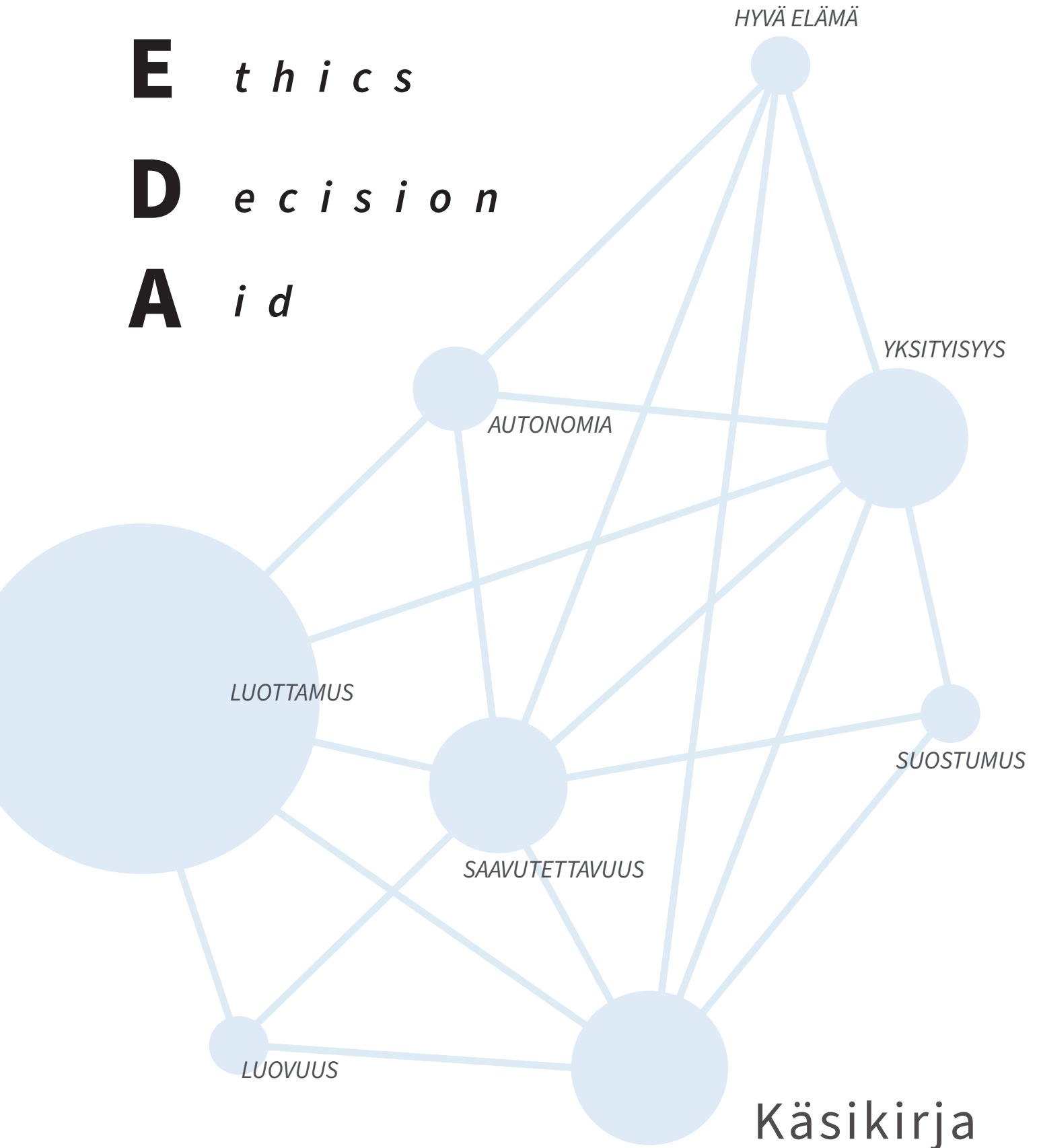

D *a t a*

E *t h i c s*

D *e c i s i o n*

A *i d*

Dataprojektien hallinnointiin liittyvien
eettisten kysymysten arviointi

Keskustelupolusta ja käsikirjasta koostuva DEDA (Data Ethics Decision Aid) on kehitetty yhteistyössä Utrechtin yliopiston Data Schoolin kanssa. DEDA:n suomenkielinen versio on käännetty osana Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamaa REPAIR-hanketta yhteistyössä Digi- ja väestötietoviraston kanssa.

© Data School, Utrechtin yliopisto 2022

DEDA-versio 3.1
© Kesäkuu 2022

Tarkista englanninkieliset DEDA-päivitykset tästä:

<https://deda.dataschool.nl/en/>

Utrechtin yliopisto ja Data School eivät ole vastuussa mahdollisesta DEDA:n käytöstä seuraavista vahingoista.

Utrecht, 2022.

Vaikka DEDA on käytössä, tutkimme edelleen tapoja parantaa sitä. Tuleviin versioihin voidaan tehdä muutoksia palautteen pohjalta. Jos olet käyttänyt DEDA:a ja sinulla on ehdotuksia siitä, miten työkalua voitaisiin parantaa, ota rohkeasti yhteyttä ja kerro ajatuksistasi.

Lähetä ehdotukset osoitteeseen:

dataschool@uu.nl

Konsepti :
Mirko Tobias Schäfer, Ph.D.
Aline Franzke, MA

Toimitus:
Danique van der Hoek, MA
Marjolein Krijgsman, MA

Edelleenkehitys:
Iris Muis, MA
Julia Straatman, MA

Design:
Redmar Franssen
Julia Straatman (suomenkielinen versio)

Kansikuva:
Joonas Aitonurmi

Suomenkielinen käännös:
Hanna Myllyniemi

© Data School

DATA SCHOOL

repair'

Sisällysluettelo

Lukijalle
Näin käytät DEDA-käsikirjaa
Kysymykset

DATAAN LIITTYVÄT KYSYMYKSET

YLEISET KYSYMYKSET

LOPUKSI

6-7

8-9

10-27

10-17

18-27

28-39

ALGORITMIT 12

DATALÄHDE 13

ANONYMISOINTI 14

VISUALISOINTI 15

PÄÄSYOIKEUDET 16

**TOISIOKÄYTTÖ JA AVOIN
SAATAVUUS** 17

VASTUUT JA VELVOLLISUUDET 20

VIESTINTÄ 21

AVOIMUUS JA YMMÄRRETTÄVYYS 22

YKSITYISYYS 23

VINOUMAT 24

TULEVAISUUSSKENAARIOT 26

ARVOT 30

EETTISET SUUNTAUKSET 32

Lukijalle

Miksi DEDA?

Datan, algoritmien, analytiikkatyökalujen ja tekoälyn avulla tuovan suuria hyötyjä julkisen sektorin hallinnolle sekä kaikkea kaunista älykaupungeista talouskasvuun. Uusiin teknologioihin liittyy kuitenkin haasteita ja ongelmia. Jos tätä ei oteta huomioon, hyvät aiomukset voivat johtaa ei-toivottuihin lopputuloksiin. Esimerkiksi hyvän hallintotavan unohtaminen dataprojektissa voi johtaa kansalaisten luottamuksen rapautumiseen tai jopa oikeudellisiin toimiin.

Yritysten ja julkisten organisaatioiden dataan ja algoritmeihin liittyviä käytäntöjä sekä prosesseja arvioidaan yhä tarkemmin ja kriittisemmin. Esimerkiksi EU valvoo henkilötietojen vastuullista käyttöä määräämällä sakot yksityisyyden suojan loukkaamisesta. Yksityisyyteen liittyvien rikkomusten lisäksi dataprojekteista voi aiheutua myös muita ongelmia. Esimerkiksi data-aineiston alkuperä voi olla lähtökohtaisesti kyseenalainen tai dataa voidaan käyttää alkuperäisestä asiayhteydestään irrotettuna. Data-aineistot, mallit ja algoritmit voivat vahvistaa ennakkoluuloja ja vinoumia. Toisinaan nousee esille myös kysymyksiä kaupallisten yritysten ja julkisten laitosten välisistä eturistiriidoista. Dataan perustuvien poliittisten toimenpiteiden yhteiskunnallisia vaikutuksia ei myöskään aina arvioida kriittisesti.

Eettisen päätöksenteon ohjeistot dataprojekteissa voivat auttaa projektin osapuolia tekemään vastuullisia päätöksiä ja ehkäisemään tällaisia ongelmia hankkeen kehittämisen aikana.

DEDA (Data Ethics Decision Aid) on dataprojektien hallinnointiin liittyvien eettisten kysymysten arvioinnin työkalu. DEDA:n tarkoituksena on auttaa dataprojektien parissa työskenteleviä tiimejä tunnistamaan projektinsa kannalta olennaisia eettisiä kysymyksiä sekä keskustelemaan projektissa tehdyistä arvovalinnoista. DEDA:n avulla voidaan eksplikoida ja ymmärtää paremmin, mihin tärkeinä koettuihin arvoihin projekti vaikuttaa ja siten helpottaa eettisen päätöksentekoprosessin dokumentointia. Lisäksi DEDA auttaa varmistamaan, että dataa, malleja ja algoritmeja käytetään vastuullisesti. Näin DEDA kouluttaa käyttäjiään dataprojektien eettisistä kysymyksistä.

DEDA on kehitetty alunperin Alankomaissa yhteistyössä Utrechtin yliopiston Data Schoolin kanssa. DEDA:n suomenkielinen versio on käännetty osana Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamaa REPAIR-hanketta yhteistyössä Digi- ja väestötietoviraston kanssa.

Käsikirjan käyttötarkoitus

DEDA-käsikirja on tarkoitettu käytettäväksi yhdessä DEDA-keskustelupolun kanssa. Käsikirjan tarkoituksena on avata ja syventää keskustelupolun käsitteitä selitysten sekä esimerkkien avulla.

Näin käytät DEDA-käsikirjaa

1 DEDA-käsikirja toimii keskustelupolun tukena. Keskustelupolku koostuu sinisistä ja vihreistä kysymysryhmistä, joista ensimmäisessä käsitellään dataan liittyviä kysymyksiä ja jälkimmäisessä yleisiä kysymyksiä. Käsikirjasta löytyy laajempi selitys jokaiselle keskustelupolun teemalle. Vastaukset kysymyksiin sekä mahdolliset jatkotoimenpiteet on tarkoitus kirjata ylös kysymysten viereen muistilapulle.

2 Voit ohittaa kaikki keskustelupolun kysymykset, jotka eivät ole (vielä) projektin kannalta ajankohtaisia. Voit myös kirjata tarkentavia kysymyksiä muistin tueksi mahdolliseen jatkotyöskentelyyn.

3 Keskustelupolun viimeisessä loppupäätelmät -osiossa pohditaan käsiteltävän projektin ja siinä mukana olevien arvoja, ja arvioidaan, ovatko tehdyt valinnat näiden arvojen mukaisia. Projektien jäsenille ja organisaatiolle tärkeiden arvojen pohjalta voidaan tunnistaa ongelmat, jotka on ratkaistava. Viimeisen osan loppukysymysten tarkoitus on varmistaa, että arvot tulevat huomioon otetuiksi.

DEDA nostaa keskusteltaviksi kokonaisvaltaisesti datan keräämistä, säilytystä, hallinnointia ja toimintaympäristöä koskevat vaatimukset. Dataprojekteissa on tärkeä ottaa huomioon yksityisyysriskiin liittyvät välttämättömät toimenpiteet. Mikäli on selvää, että projektissanne tullaan hyödyntämään henkilötietoja, teidän on suoritettava tietosuojaa koskeva vaikutustenarviointi DPIA (Data Protection Impact Assessment). DPIA:n suorittaminen on ollut välttämätöntä 25.5.2018 alkaen GDPR:n (General Data Protection Regulation, yleinen tietosuojasetus) tultua voimaan. GDPR-asetusta sovelletaan kaikkialla Euroopassa. Lisää tietoa DPIA:sta löytyy kohdasta "yksityisyys" (s. 23). Tässä yhteydessä on korostettava, ettei DEDA korvaa ulkopuolisen tahon suorittamaa projektin eettistä arviointia.

Työpajan valmistelut

Onnistuneeseen DEDA-työpajaan on tärkeää varata riittävästi aikaa. Työpaja vie vähintään 3 tuntia aikaa, mutta jos haluat päästä syventymään projektiin perusteellisesti, työpajaan kannattaa varata jopa 1–2 päivää. Työpajan suorittamiseksi tarvitset kyniä, muistilappuja, DEDA-keskustelupolun sekä DEDA-käsikirjan. Huomioi myös, että jos työpajassa työskennellään useiden pienryhmien kanssa, tulee työpajaan varata useita keskustelupolkuja.

Osallistujien enimmäismäärä on 25. Osallistujat jaetaan noin 4–8 henkilön ryhmiin. Huolehdi, että osallistujaryhmät koostuvat monipuolisesti projektin eri tahojen edustajista. Varmista myös, että työpajassa on mukana vähintään yksi henkilö, joka on tutustunut DEDA-keskustelupolkuun ja käsikirjaan etukäteen.

Kysymykset

DATAAN LIITTYVÄT KYSYMYKSET

Selitys

Algoritmit prosessoivat dataa ja tekevät siihen perustuvia päätelmiä erilaisia laskennallisia malleja hyödyntäen. Algoritmi voi esimerkiksi määrittää, kuinka monta parkkipaikkaa parkkihallissa on vapaana tai arvioida, kuka on oikeutettu sosiaalietuuksiin. Algoritmien hyödyntämät mallit ilmaisevat arvot numeerisesti ja laskutoimituksina, mikä voi luoda vaikutelman niiden neutraaliudesta. Todellisuudessa nämä mallit eivät kuitenkaan ole täysin arvovapaita.

Algoritmit on monesti rakennettu niin, että tiettyyn numeeriseen arvoon liittyy normatiivisia oletuksia, kuten “petoksen riski” tai “epätavallinen tilanne”. Voidaan esimerkiksi kuvitella tilanne, jossa naapuruston lyhtypylväisiin asennetaan “älykkäät” äänianturit. Jos anturit havaitsevat yli 130 desibelin äänen, naapuruston poliisille lähetetään automaattisesti varoitussignaali. Varoitussignaali sisältää tiedon lyhtypylvään sijainnista ja kehottaa poliisia käymään paikan päällä, koska ääneen perustuen pylvään lähellä saattaa olla meneillään “epätavallinen tilanne”. On hyvin mahdollista, että yli 130 desibelin melu tarkoittaa epätavallista tilannetta, kuten ampumista, mutta se voi hyvin olla seurausta arkisista äänistä, kuten urheilutapahtuman kannustusjoukkojen tuottamasta melusta tai korjaustöistä.

Algoritmiset järjestelmät ovat siis alttiita tulkintavirheille ja ne voivat tuottaa niin sanottuja vääriä positiivisia sekä vääriä negatiivisia tuloksia. **Väärä positiivinen** on tulos, joka viittaa virheellisesti tiettyyn tilaan. Kyseessä on väärä positiivinen esimerkiksi silloin, kun syytön henkilö tuomitaan rikoksesta tai positiivisen raskaustestituloksen saanut ei ole todellisuudessa raskaana.

Väärä negatiivinen on puolestaan tulos, joka viittaa virheellisesti jonkin tilan olemattomuuteen silloin, kun se on oikeasti olemassa. Näin ollen kyseessä on väärä negatiivinen tulos, kun syyllinen vapautetaan syytteestä tai negatiivisen raskaustestituloksen saanut on raskaana.

Algoritmeja käytetään yhä useammin päätöksenteon apuna, minkä vuoksi on olennaista ymmärtää, miten niiden tuotokset syntyvät. Algoritmien tulisi olla tarpeeksi avoimia, jotta ulkopuoliset asiantuntijat pystyvät arvioimaan niitä ja tarkistamaan niiden tuotokset. Organisaatioiden tulee pystyä selittämään, kuinka heidän dataprojekteissaan käyttämänsä mallit ja niitä hyödyntävät algoritmit toimivat.

Algoritmien ja mallien käyttöön liittyy myös kysymyksiä vastuullisuudesta ja hyvästä hallinnosta. Julkisia organisaatioita velvoitetaan yhä enemmän perustelemaan, miksi he käyttävät tietynlaisia malleja ja algoritmeja. Toisinaan myös algoritmien omistajuuteen saattaa liittyä epäselvyyksiä. Tarkemmat tiedot malleista ja algoritmeista ei ole läheskään aina julkisesti saatavilla, jolloin niistä voi olla haastavaa tai jopa mahdotonta viestiä avoimesti.

Selitys

On tärkeää pohtia, mistä projektissa käytettävä data on peräisin. Jos data-aineistot ostetaan tai datan kerääminen ulkoistetaan, voi olla vaikea ymmärtää, millaisessa kontekstissa data on alun perin kerätty. Toisinaan dataa kerätessä ajatellaan, että “mitä enemmän sitä parempi”. Tällainen ajattelu voi koitua ongelmaksi, jos data sisältää projektin kannalta ei-merkityksellistä informaatiota.

On myös tärkeää olla tietoinen siitä, miten dataa säilytetään oikeaoppisesti. Yleinen tietosuojasetus (GDPR) sisältää säännöksiä koskien datan säilyttämistä. On esimerkiksi tärkeää tietää tietyn tyyppisen datan sallittua säilyttämistä koskevat aikarajoitukset. Datan alkuperää koskevat eettiset pohdinnat on siis hyvä aloittaa miettimällä, millaista dataa tarvitaan ja toisaalta kuinka kauan sitä tarvitaan.

Selitys

Anonymisoinnilla tarkoitetaan henkilötietoja sisältävän datan käsittelyä sellaiseksi, ettei henkilöä voi tunnistaa yksittäisten tietojen perusteella. Anonymisointi on peruuttamaton prosessi eli kun data on kerran anonymisoitu, dataa ei voi enää palauttaa tunnistettavaksi. Esimerkiksi, sosiaaliturvatunnus sisältävää dataa voi anonymisoida muuttamalla ne miksi tahansa muuksi numeroksi, jonka jälkeen alkuperäiset sosiaaliturvatunnukset poistetaan. On erittäin tärkeää, että uuden satunnaisnumeron yhdistäminen jäljitettävii henkilötietoihin, kuten etu- ja sukunimeen, tehdään mahdottomaksi.

Yleistäminen on myös mahdollinen anonymisoinnin menetelmä, jolla suojataan henkilöiden yksityisyyttä. Yleistämällä data-aineistosta poistetaan lopullisesti tietoja tai vähennetään tietojen yksityiskohtaisuutta uudelleen luokittelemalla. Esimerkiksi ikää koskevaa dataa voidaan yleistää yhdistämällä henkilöiden ikää koskevat tunnistetiedot laajemmiksi ikäryhmiksi.

Pseudonymisoinnilla tarkoitetaan puolestaan prosessia, jossa data-aineistosta tehdään anonymisointia vastaavalla tavalla tunnistamaton, mutta siten poikkeavasti, että prosessi on mahdollista palauttaa. Jos sosiaaliturvatunnus sisältävää dataa pseudonymisoidaan, sosiaaliturvatunnusta ei poisteta lopullisesti. Pseudonymisoinnin kumoamista varten tarvitaan vähintään yksi henkilö, jolla on avain pseudonymisoinnin kumoamiseen. Pseudonymisointia kumotessa satunnaisluku korvataan jälleen sosiaaliturvatunnuksella ja mahdollisesti jopa henkilötiedoilla, kuten etu- ja sukunimellä.

Tieto- ja yksityisyydensuojariskejä voidaan välttää myös käyttämällä **synteettistä dataa**. Synteettinen data on keinotekoisista tietopisteistä luotua dataa, joka on matemaattisilta ja tilastollisilta ominaisuuksiltaan niin samankaltainen kuin jokin todellisen maailman ilmiötä kuvaava data, että sitä voidaan käyttää jälkimmäisen sijasta. Sen on siis eräänlainen aidon datan simulaatio, jonka tietosisältö on täysin keinotekoisista.

Synteettisen datan etuna on, ettei tietopisteistä koostuvaa tietoa voida jäljittää tai palauttaa alkuperäiseen muotoon. Lisäksi synteettistä dataa voidaan myös jakaa vapaasti organisaation sisällä, sillä synteettiset tiedot ovat vapaita tietosuojasääntelystä, kuten GDPR:stä. Laadukasta synteettistä dataa käyttämällä voidaan ehkäistä vinoumia luomalla monipuolisempia ja edustavampia data-aineistoja. On kuitenkin tärkeää muistaa, että synteettisellä datalla on omat rajoituksensa. Esimerkiksi aina synteettinen data ei onnistu edustamaan riittävän tarkasti alkuperäisen datan todellisia rakenteita ja malleja.

Selitys

Dataprojekteihin sisältyy usein datan tai tulosten visualisointia. Visualisointi voidaan toteuttaa usealla eri tavalla. Tämän kysymyksen tarkoituksena on herättää pohtimaan tapaa, jolla dataa visualisoidaan tai tulokset esitetään. Onko ilmeisin tapa paras tapa vai voisiko vähemmän ilmeisen esitystavan valinta olla perustellumpaa? Onko visualisoidussa esityksessä väärin tulkinnan mahdollisuus? Sisältävätkö nämä visuaalisen esittämisen tavat ennakkoluuloja tai vinoumia? Esimerkiksi kuvaajan mittakaava tai valitut värit voivat vaikuttaa välitettävään viestiin. On hyvä muistaa, että sama data eri tavoin visualisoituna voi johtaa siihen, että dataa luetaan eri tavoilla. Lisäksi on tärkeää huomioida, että kaikki dataprojektin tulokset eivät välttämättä sovellu visualisoitaviksi.

PÄÄSYOIKEUDET

Selitys

Tässä tapauksessa **pääsyoikeuksilla** viitataan siihen kenellä on pääsy organisaatiossasi kerättyyn ja arkistoituuun dataan. On tärkeä miettiä, kenellä on pääsyoikeudet, sillä kaikkien data-aineistojen ei tulisi olla vapaasti saatavilla. Tällaisia ovat esimerkiksi luottamuksellisia tietoja ja/tai henkilötietoja sisältävät data-aineistot. Tietojen luottamuksellisuuden varmistaminen on tehtävä hyvissä ajoin.

On myös hyvä pohtia, miten toimia, jos kolmannet osapuolet ilmaisevat kiinnostuksen projektissasi kerättyä dataa kohtaan. Kolmansien osapuolien pääsy dataan voi tuottaa ennakoimattomia eettisiä ristiriitoja, joten datan luovuttamista ulkopuolisille osapuolille on aina harkittava huolellisesti.

TOISIOKÄYTTÖ JA AVOIN SAATAVUUS

Selitys

Toisinaan datasta voi olla hyötyä myös muissa projekteissa, kuin mihin sitä on alun perin kerätty. Tällaisessa tilanteessa datan käyttöön liittyviä kysymyksiä on harkittava tarkoin, sillä on mahdollista, että tiettyä projektia varten kerätty data menettää validiteettinsa toisessa yhteydessä käytettäessä. Tämän vuoksi datan avaaminen ja hyödyntäminen uudelleen edellyttää huolellista pohdintaa. Yhtäältä datan avoin saatavuus voi lisätä avoimuutta ja luottamusta, mutta toisaalta luottamus voi kärsiä, jos data ei sovellu jaettavaksi. Datavoinnista saatavuutta koskeviin kysymyksiin vastatessa voi olla hyödyllistä punnita datan mahdollisen toisiokäytön etuja ja haittoja.

YLEISET KYSYMYKSET

VASTUUT JA VELVOLLISUUDET

Selitys

Vastuullisuudella tarkoitetaan yleisesti ottaen omaa erityisalaasi, organisaatiotasi ja asemaasi koskevan lainsäädännön asettamien vaatimusten täyttämistä. Esimerkiksi Suomessa julkisia hallintotehtäviä hoitavia organisaatioita koskee Hallintolaki (434/2002). Alla on lueteltu esimerkkejä muusta projektin kannalta mahdollisesti olennaisesta erityislainsäädännöstä. Huomioithan, että kyseessä ei ole kattava listaus dataprojekteja koskevasta lainsäädännöstä.

- Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta (621/1999)
- Laki sähköisen viestinnän palveluista (917/2014)
- Laki hallinnon yhteisistä sähköisen asioinnin tukipalveluista (571/2016)
- Laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta (306/2019)
- Laki julkisen hallinnon tiedonhallinnasta (906/2019)

Yleisperiaatteena hallinnon voidaan olettaa toimivan oikeudenmukaisesti ja vastuullisesti kansalaisten edut huomioiden. On myös hyvä muistaa, että poliittiset puolueet, kansalaiset, lakimiehet ja aktivistit voivat käyttää oikeuksiaan tiedustellakseen dataprojektiin liittyviä tietoja. Yksityisyyttä koskevaa lainsäädäntöä käsitellään tarkemmin kohdassa “yksityisyys”.

VIESTINTÄ

Selitys

Viestintään liittyviä kysymyksiä pohditaan usein vasta silloin, kun jotain menee pieleen. On tärkeää miettiä, miten projektissa tehdyistä päätöksistä viestitään sisäisesti ja ulkoisesti. Ehkä projektissa mukana oleva datatieteilijä pystyy selittämään tietyt tekniset päätökset, mutta kuka osaa viestiä päätöksistä ymmärrettävästi median edustajille? Entä miten esimerkiksi projektipäällikkö haluaa viestiä hankkeesta?

Viestinnän tulisi olla mahdollisimman yksituumaista niin organisaation sisällä kuin sen ulkopuolella. Yksituumainen viestintä auttaa rakentamaan luottamusta sellaisten osapuolten keskuudessa, jotka eivät ole suoraan mukana projektissa, mutta joihin se vaikuttaa. Viestintään liittyvien kysymysten pohtimisesta voi olla myös hyötyä silloin, kun ulkopuolisilla asiantuntijoilla voi olettaa olevan kriittisiä kysymyksiä projektista.

AVOIMUUS JA YMMÄRRETTÄVYYS

Selitys

Kansalaiset, tiedotusvälineet ja poliittiset puolueet edellyttävät valtiollisilta organisaatioilta vastuullisuutta. Avoimuuteen liittyviä kysymyksiä on tärkeä miettiä, sillä dataprojekteilla voi olla merkittäviä vaikutuksia kaupunkiympäristöön, julkiseen keskusteluun, sosiaaliseen vuorovaikutukseen, yksilöiden henkilökohtaiseen toimeentuloon ja jopa kansalaisoikeuksiin.

Avoimuudella tarkoitetaan tässä tapauksessa ymmärrystä datan luonteesta ja alkuperästä sekä tavasta viestiä näistä ulkopuolisille tahoille helposti ymmärrettävällä ja saavutettavalla tavalla. On esimerkiksi tärkeää, että projektissa on mukana henkilö, joka osaa selittää, miten algoritmit ja mallit, joilla data on muunnettu käyttökelpoiseksi tiedoksi, toimivat. Avoimuuden varmistamiseen voi liittyä myös sen pohtiminen, mitä informaatiota väestöryhmille ja asiantuntijoille on mahdollista tai jopa välttämätöntä antaa, jotta heillä on riittävät valmiudet arvioida heitä itseään tai projektia koskevaa dataa kriittisesti.

Dataa koskeva avoimuus ei ole aina helppoa. Esimerkiksi mallit sekä algoritmit voivat olla hyvin monimutkaisia ja niiden ymmärtäminen voi edellyttää syvällistä tilastotieteen ja datatieteen osaamista tai muuta korkean tason tietämystä. Näissä tapauksissa avoimuus ei tarkoita, että mallit ja algoritmit pitäisi kääntää ymmärrettävälle kielelle. Niiden pitää sen sijaan olla saavutettavissa kriittistä arviointia varten. Lopuksi on myös hyvä ottaa huomioon, että dataprojekteissa on mahdollista olla liian avoin. Pahimmillaan liika avoimuus voi altistaa projektin tietomurrolle.

YKSITYISYYS

Selitys

Jokaisen yksityisyyttä suojellaan lailla (GDPR). Lisäksi Suomessa EU:n yleistä tietosuojasetusta täydennetään tietosuojalailla (1050/2018). GDPR:n mukaan yksityisyyden loukkaamisesta tai henkilötietojen vuotamisesta voidaan määrätä suuret sakot. Nykyisin varsin yleisesti oletetaan, että ihmiset suhtautuvat huolimattomasti oikeuteensa yksityisyyteen, sillä moni kertoo esimerkiksi sosiaalisessa mediassa avoimesti yksityiselämänsä intiimeistä yksityiskohdista. Tämä ei kuitenkaan vähennä yksityisyyskysymysten tärkeyttä. Yksityisyyden suoja on demokratian tunnusmerkki. Loppujen lopuksi on kuitenkin ihmisen itsensä päätettävissä, mitä tietoja he jakavat itsestään.

Tietosuojaa koskevasta vaikutusten arvioinnista (DPIA)

• DPIA on työkalu, jonka avulla voidaan kartoittaa yksityisyyden suojaan liittyviä riskejä etukäteen. Riskejä kartoittamalla voidaan ryhtyä toimenpiteisiin niiden vähentämiseksi.

• DPIA:n suorittaminen ei ole kaikissa tapauksissa välttämätöntä. Yleisen tietosuojasetuksen (GDPR) nojalla tietosuojan vaikutustenarviointi (DPIA) on pakollinen, jos henkilöihin, joiden tietoja käsitellään, kohdistuu suuri yksityisyyden suojaan liittyvä riski.

• Kaikissa dataprojekteissa ei myöskään käsitellä henkilötietoja. DEDA:n läpikäymisestä syntyvästä tiedosta voi olla myös apua DPIA:n suorittamisessa.

Selitys

Mikään data-aineisto ei ole vinoumista ja arvolatauksista vapaata, vaikka näin helposti ajatellaan. Vinoutuneen data-aineiston, mallin tai algoritmin tuotokset kuvaavat puutteellisesti todellisuutta, jota se yrittää kuvata. Kaikki ihmisten toiminnasta generoituva data on lähtökohtaisesti vinoutunut sen suhteen, missä ja miten data on syntynyt ja miten se on kerätty. Ja vaikka data kuvaisi esimerkiksi jotain luonnonilmiötä, siinäkin vaikuttavat datan keräämisen, rajaamisen ja prosessoinnin vaiheet, jotka kaikki ovat ihmisen toimintaa ja sellaisena sisältävät lausumattomia arvoja ja niistä nousevia tavoitteita.

Vinomat vääristävät data-aineiston suhdetta todellisuuteen, mutta ne eivät automaattisesti ole aina haitallisia. Kyse on siitä, ollaanko vinoumista tietoisia ja miten niihin suhtaudutaan. Joissain tapauksissa vinoumia voidaan käyttää havaitsemaan yhteiskunnallisia epäkohtia, ja joissain toisissa käyttötapauksissa vinoumia voidaan käyttää nostamaan esiin aineiston tiettyjä piirteitä, joiden avulla tiettyä tavoitetta pyritään toteuttamaan.

Vinomat ovat kuitenkin useimmiten haitallisia. Niitä voi olla vaikea huomata ennen kuin ne aiheuttavat ongelmia todellisessa elämässä, ja niiden ennalta havaitseminen ja hallinta on usein haastavaa. Jos esimerkiksi ennakkoluuloja sisältäviä vinoumia ei tunnusteta, ehkäistä tai korjata ajoissa, niiden tuloksena voi syntyä syrjintää. Näin voi tapahtua esimerkiksi silloin, kun jotkin väestöryhmät ovat yliedustettuina tietoaaineistossa todellisuuteen verrattuna tai jos algoritmi oppii suosimaan automaattisesti esimerkiksi tiettyä sukupuolta tai keskimääräistä varakkaampia kansalaisia, vaikka tämä ei olisikaan tarkoituksenmukaista.

Konkreettisten syrjintään viittaavien merkkien lisäksi projektista voi olla jonkinlainen etukäteisaavistus. Tällainen aavistus voi olla erittäin hyödyllinen keino havaita mahdollinen vinouma, sillä sen avulla voi jo varhaisessa vaiheessa tunnistaa, jos “jokin” ei ole projektissa täysin kohdillaan. Sivuuuttamisen sijaan tällaisiin tuntemuksiin kannattaa kiinnittää erityistä huomiota. Jos nämä tuntemukset perustuvat virheisiin datassa tai projektissa, arvokkaat ratkaisut voivat tulla esiin jo varhaisessa vaiheessa ja mahdollinen inhimillinen kärsimys voidaan estää ajoissa.

Alla on kuvattu esimerkkejä vinoumista. Pidäthän mielessä, ettei lista ole kattava kuvaus kaikista vinoumista, vaan esimerkit edustavat vain pientä osaa.

Esimerkkejä vinoumista

Vahvistusharha

Kukapa ei haluaisi olla samankaltaisten mielipiteiden ja ajatusten ympäröimänä? Monilla onkin ystävinään ihmisiä, joilla on samankaltaisia näkemyksiä ja mieltymyksiä kuin heillä itsellään. Niin sanottu kognitiivinen dissonanssi voimistaa vahvistusharhaa entisestään. Psykologi B.F. Skinnerin kuvauksen mukaan taipumus välttää kognitiivista dissonanssia saa ihmiset jättämään huomiotta mielipiteet, jotka eivät tue heidän näkemyksiään, vaikka poikkeavat mielipiteet olisivat tärkeitä ja päteviä. Tämä taipumus voi tuottaa haasteita esimerkiksi datan käytössä, jos tärkeät ulkopuoliset näkemykset, erilaiset tulkinnat tai huolenaiheet jäävät huomiotta tai kuulematta.

Oman viiteryhmän suosiminen

Ihmisillä on taipumus yhtyä ryhmässä vallitsevaan mielipiteeseen. Jos jollakulla on eriävä mielipide, epämukava vaistomainen tunne tai ryhmän näkemyksestä poikkeava näkemys, on todennäköistä, ettei hän kerro siitä vaan pysyy hiljaa. Henkilö saattaa pelätä ymmärtäneensä väärin tai sanovansa jotain typerää. Tällainen vinouma voi koitua erityisen ongelmalliseksi dataa koskevassa eettisessä pohdinnassa, jos ryhmän jäsenen tärkeät näkemykset jäävät mainitsematta, vaikka niiden esiin tuominen voisi ehkäistä negatiivisia lopputuloksia.

Valintaharha

Datan keräämisen, visualisoinnin tai tulkinnan lopputulokset voivat olla vääristyneitä tai jopa harhaanjohtavia riippuen siitä, millaista dataa on lähtökohtaisesti kerätty. Tiettyjen ihmisryhmien edustus tietoaaineistossa saattaa puuttua kokonaan tai toisaalta jokin ihmisryhmä voi olla korostuneen edustettuna data-aineistossa. On hyvä muistaa, että valintaharha voi vaikuttaa

objektiivisenakin esitetyn tiedon taustalla. Puolueellisuuden riskiä voi yrittää minimoida hyödyntämällä datan keruussa satunnaisotantaa ja kontrolliryhmiä sekä käymällä aktiivista keskustelua aiheesta.

Kobra-ilmiö

Kobra-ilmiöllä tarkoitetaan tilannetta, jossa ongelman ratkaisu tekeekin ongelmasta kokoaan suuremman. Ilmiön nimi juontaa juurensa brittiläisen siirtomaahallinnon alaiseen Intiaan, jossa Britannian hallitus yritti päästä eroon kobrakäärmeistä tarjoamalla palkkion jokaisesta vangitusta kobrasta. Tämän seurauksena ihmiset alkoivat kasvattaa kobria saadakseen palkkion. Lopulta ohjelma lopetettiin ja kasvatetut arvonsa menettäneet kobrat vapautettiin luontoon ja ongelman ratkaisu itse asiassa pahensi alkuperäistä ongelmaa.

Palautesilmukka

Palautesilmukan avulla dataprojektin tuotoksia käytetään projektissa uudelleen uutena tietona. Palautesilmukoita hyödynnetään tarkoituksella, mutta erityisesti tahattomasti luodut ja vääristyneet palautesilmukat voivat vahvistaa vääristyneitä tuotoksia ja voimistaa kielteisiä seurauksia.

Selitys

Vaikka moni dataprojekti on ajankohtainen tai käytössä vain lyhyen aikaa, on tavallista, että projekteilla on keskipitkän tai pitkän aikavälin vaikutuksia. Sen vuoksi on tärkeää miettiä jo etukäteen, millaisia pidemmän aikavälin vaikutuksia projektilla voi olla ja muuttavatko nämä vaikutukset nykytilannetta. Joissain tapauksissa voi olla tarpeen seurata dataprojektin vaikutuksia säännöllisin väliajoin ja arvioida tuottaako projekti vaikutuksia, joita sen on tarkoituskin tuottaa.

Esimerkki tietojen käytöstä muuhun kuin alkuperäiseen tarkoitukseen

On mahdollista, että dataprojektin dataa halutaan käyttää muuhun kuin alkuperäiseen tarkoitukseen. Esimerkiksi voidaan kuvitella tilanne, jossa toimistoon asennetaan turvajärjestelmä, joka vaatii työntekijöitä kirjautumaan sisään ja ulos turvallisen sisäänkäynnin helpottamiseksi. Jos uloskirjautumistietoja käytettäisiin myöhemmin yksittäisten työntekijöiden seurantaan tai tarkkailuun, tietoja tultaisiin käyttäneeksi muuhun kuin alkuperäiseen tarkoitukseen syyllistyen samalla työntekijöiden yksityisyyden suojan loukkaukseen.

LOPUKSI

LOPUKSI

ARVOT

Selitys

Olette kirjanneet työpajan alussa itselle ja organisaatiolle tärkeitä arvoja. Ottakaa kirjaamanne arvot uudelleen esiin ja tarkistakaa, ovatko nämä arvot edustettuina projektin arvioinnissa, ja jos ovat, niin missä kohtaa.

Jokainen ryhmän jäsen voi kertoa vuorollaan, ovatko hänelle tärkeät arvot edustettuina projektissa, ja jos ovat, niin missä kohtaa projektia nämä näkyvät selkeimmin. Tämän jälkeen arvot voidaan asettaa keskustelupolun kohtaan, johon niiden koetaan soveltuvan. Esimerkiksi arvon "omistajuus" voisi kiinnittää viestintää tai datalähdettä koskevien kysymysten kohdalle. Kun on sinun vuorosi kiinnittää arvosi, selitä muulle ryhmälle, miksi kyseinen arvo tai arvot kuuluvat mielestäsi kyseiseen kohtaan projektissa. Keskusteleminen ryhmässä voi johtaa uusiin oivalluksiin. On myös mahdollista, että jokin muistiin merkitsemistäsi arvoista sopii projektin kaikkiin kohtiin. Tässä tapauksessa voit kiinnittää kyseisen arvon julisteen keskelle.

On myös mahdollista, että jokin kirjoittamistasi arvoista ei ole lainkaan edustettuna projektissa. Tässä tapauksessa keskustelkaa siitä, onko arvo projektin kannalta tärkeä ja onko projektissa tarpeen muuttaa jotain niin, että arvo olisi edustettuna. On myös mahdollista, että kaikki arvot eivät ole projektin kannalta kovin tärkeitä. Esimerkiksi, voidaan kuvitella, että jos tulitikkutehdas päättää hankkia teollista tekoälyä käyttävän järjestelmän tuotannon tehostamiseksi ja ympäristöhaittojen vähentämiseksi, ei kansalaisten osallistaminen ole todennäköisesti kovin keskeinen arvo.

Projektin raportointi

Voitte hyödyntää keskustelupolkua ja vastauksianne dataprojektia koskevan raportin pohjana tai tukena. Kysymykset ja vastaukset voivat olla avuksi hankkeen perustelemisessa. Vastaukset voivat esimerkiksi auttaa selittämään, miksi tiettyjä valintoja on tehty ja toisaalta jätetty tekemättä.

Käsitteiden seuraavilla sivuilla on tietoa yleisimmistä etiikan teorioista raportoinnin tueksi. Etiikan teorioiden pohtiminen voi auttaa löytämään näkökulmia ja ratkaisuja työpajassa esiin nousseisiin moraalisiin ongelmiin.

On hyvä pitää mielessä, että alla esiteltyt etiikan teoriat eivät ole tyhjentyviä ja niitä on yksinkertaistettu huomattavasti ymmärrettävyyden vuoksi. Etiikka on laaja ala, joka sisältää lukuisia suuntauksia ja niiden sisäisiä ja välisiä ristiriitoja. Ei ole tarkoituksenmukaista, että organisaatiot hyödyntäisivät teorioita eksplisiittisesti, ottaen huomioon, että kukaan tuskin perustaa toimintaansa vain yhteen etiikan teoriaan. Erialaisten teorioiden ja käsitteiden tuntemuksesta voi kuitenkin olla hyötyä päätöksenteossa ja mahdollisten ristiriitojen ratkaisemisessa.

Eettisistä suuntauksista

Erilaiset eettiset suuntaukset tarjoavat erilaisia lopputuloksia.

Kysymykseen siitä, mikä on oikein, ei ole helppoa vastata yksiselitteisesti. Erilaiset eettiset suuntaukset tarjoavat kuitenkin systemaattisen tavan tarkastella toiminnan eettisyyttä. Tässä osassa käsitellään etiikan keskeisimpiä suuntauksia. Huomaathan, että suuntauksia luonnehtii sekä niiden sisäinen keskustelu että eri suuntausten välinen debatti ja kritiikki.

Utilitarismi

“Maksimaalinen määrä onnellisuutta mahdollisimman monelle.”

Utilitarismi ja konsekventalistiset etiikan teoriat kiinnittää pääosin huomiota toiminnan seurauksiin. Utilitarismin näkökulmasta toiminta on eettisesti perusteltua silloin, kun se tuottaa mahdollisimman suuren määrän onnellisuutta mahdollisimman monelle. Se, mitä onnellisuudella tarkoitetaan tässä kontekstissa, riippuu tutkijasta. Esimerkiksi Jeremy Bentham ja John Stuart Mill määrittelevät onnellisuuden tilaksi, jossa mielihyvä on maksimaalista ja tuska minimaalista.

Utilitarismi ja data

Arvot kuten “yleinen turvallisuus” ja “yksityisyys” ovat monesti ristiriidassa keskenään. Pulmatilanteita syntyy, kun ei tiedetä mihin järjestykseen arvot tulisi asettaa. Utilitarismin näkökulmasta mahdollisimman monen hyvinvoinnille eli yleiselle turvallisuudelle olisi perusteltua antaa enemmän arvoa kuin yksityisyydelle. Toisaalta voidaan väittää, että yksityisyys on välttämätön arvo ihmisten hyvinvoinnin toteutumisen kannalta. Tässä tapauksessa utilitaristinen näkökulma voisi johtaa toisenlaiseen lopputulokseen. Utilitarismin näkökulmasta pyritään siis punnitsemaan, ylittääkö tietystä ratkaisusta koituvat hyödyt sen kustannukset. Tällaista punnintaa kutsutaan tavallisemmin “kustannus-hyötyanalyysiksi”.

On myös tärkeää huomioida, että utilitarismissa jokaisella yksilöllä on sama arvo, mikä tarkoittaa, ettei tietyillä ryhmillä tai yksilöillä ole suurempaa arvoa kuin toisilla. Tästä huolimatta monien hyvinvoinnin lisääminen voi johtaa siihen, että vähemmistön hyvinvointi jätetään huomiotta. Tällaisessa tapauksessa puhutaan usein niin

sanotusta “enemmistön tyranniasta”. Vastaavia esimerkkejä löytyy muun muassa lääketieteen kontekstista, missä on esitetty, että ihminen voitaisiin uhrata elinluovuttajaksi, jotta monet muut voisivat hyötyä siitä.

Utilitarismin kritiikki

Yleinen utilitarismiin kohdistuva kritiikki korostaa, ettei käsitystä hyödyllisyydestä tai onnellisuudesta voi yleistää kaikkia koskevaksi. Jotta voitaisiin aidosti määritellä, mikä on parhaaksi suurimmalle osalle ihmisistä, pitäisi pystyä arvioimaan ratkaisuvaihtoehtojen jokainen positiivinen ja negatiivinen lopputulos. Niin sanottu sääntöutilitarismi tarjoaa tähän ratkaisuksi sellaisten sääntöjen soveltamista, jotka tuottavat eniten hyvää suurimmassa osassa tapauksia. Toisaalta sääntöutilitarismi ajaa meidät jälleen edellä mainitun dilemman pariin: julkinen turvallisuus vastaan yksityisyys. Tällaista vastakkainasettelua on vaikea puntaroida ja kvantifioida. Niissä tilanteissa, joissa tällaisia kysymyksiä joudutaan pohtimaan, utilitarismi voi toimia ohjaavana moraaliteorian ja auttaa luomaan esimerkiksi datan eettistä käsittelyä koskevia sääntöjä.

Deontologia

“On olemassa yleispäteviä periaatteita, joiden tulisi ohjata toimintaamme.”

Deontologiaa pidetään usein utilitarismin vastakohtana. Siinä missä utilitarismi keskittyy toiminnan seurauksiin, deontologia kiinnittää huomion toiminnan tarkoituksiin. Kyseisen teorian keskeisenä kehittäjänä pidetään Immanuel Kantia, jonka mukaan eettisesti toimiessaan ihmisen tulisi toimia kategorisen imperatiivin mukaisesti. Kategorisen imperatiivin mukaan toimintaa voi pitää oikeana silloin, kun sen voisi toivoa tulevan yleiseksi laiksi, jota myös muut noudattaisivat. Ihmisen kyky rationaaliseen ajatteluun tekee mahdolliseksi sen, että he pystyvät nojautumaan kategoriseen imperatiiviin päätöksiä tehdessään.

Yllä esitetty voidaan pitää tunnetuimpana kategorisen imperatiivin muotoiluna. Kategorisen imperatiivin toisessa muotoilussa todetaan, että toisia ihmisiä ei tulisi koskaan kohdella pelkkinä välineinä päämäärille, vaan ikään kuin he olisivat päämääriä itsessään. Tämän muotoilun pohjalta olisi siis moraalitonta manipuloida muita tai estää heitä saavuttamasta tavoitteitaan.

Deontologia ja data

Dataprojektien luvataan usein parantavan yritysten, kunnan tai valtion tarjoamien palveluiden laatua. Toistaiseksi tapa, jolla tiettyjä malleja kehitetään, testataan ja käytetään, on suhteellisen kokeellinen. Lähtökohtaisesti lupaavilta kuulostavat ideat, kuten esimerkiksi kauppa tai virasto, jossa asiakas tunnistautuu sisään astuessaan, jotta henkilöstö voisi tarjota asiakastietojen perusteella henkilökohtaisempaa palvelua, ei välttämättä olisi deontologian näkökulmasta perusteltua. Vaikka henkilötietoja käytettäisiin heidän suostumuksellaan, henkilökunnan tapa kohdata ihminen voisi loukata

heidän itsemääräämisoikeuttaan.

Deontologian kritiikki

Osa deontologian kritikoista väittää, että kategorinen imperatiivi on periaatteena liian abstrakti, eikä siitä ole siksi apua konkreettisesti päätöksenteossa. Lisäksi deontologia on nähty ongelmallisena sen vuoksi, ettei se ota huomioon erityistilanteiden päätöksenteossa tarvittavaa kontekstiin liittyvää tietoa. Deontologia saattaa jättää tiettyjen käytäntöjen erityispiirteet huomiotta esimerkiksi tilanteissa, jossa punnitaan yksityisyyden suojan ja turvallisuuden välillä tai henkilötietojen käytön ja itsemääräämisoikeuden välillä.

Hyve-etiikka

“Miten hyvä ihminen toimisi tässä tilanteessa?”

Hyve-etiikka eroaa kahdesta edellisestä teoriasta siinä, että se ei keskity kysymykseen: “Mikä on oikein?”, vaan pikemminkin kysyy: “Millainen ihminen minun pitäisi olla toimiakseni oikein?”. Hyve-etiikka keskittyykin tekoja enemmän niitä edistäviin ominaisuuksiin. Hyve-etiikka juontaa juurensa Platoniin ja Aristoteleeseen, jotka muun muassa pohtivat, millaisia ominaisuuksia, hyveitä, tarvitaan tullakseen hyväksi ihmiseksi. Esimerkiksi rehellisyyttä voidaan pitää hyveenä; rehellinen ihminen puhuu totta ja pidättäytyy valehtelemasta. Muita hyveitä voivat olla muun muassa rohkeus, anteliaisuus, maltillisuus, vilpittömyys, nokkeluus ja ystävällisyys. Hyve-etiikan ajatuksena on, että hyveiden kehittäminen johtaa käytännölliseen viisauteen, jonka ansiosta henkilö kykenee tekemään oikeita päätöksiä.

Hyve-etiikka ja data

Teknologian parissa työskentelevillä ammattilaisilla, kuten ohjelmoijilla on usein ratkaisukeskeinen ote, joka voi johtaa hyötynäkökulman hallitsevaan asemaan. Jos taustalla vaikuttavaa moraalista ongelmanratkaisun logiikkaa ei tiedosteta, se jää väistämättä näkymättömäksi. Jotkut tutkijat ehdottavat hyve-etiikkaa ratkaisukeskeisen näkökulman vaihtoehdoksi. He ehdottavat, että yksityisyyden tai suostumuksen kaltaisten käsitteiden sijaan, meidän tulisi keskittyä enemmän siihen, millaisen ympäristön ja millaista dataa liittyvää tietoa ammattilaiset tarvitsevat voidakseen tehdä vastuullisia valintoja. Hyveellisellä data-analyttikolla voisi olla esimerkiksi sellaisia hyveitä kuin “henkilötietojen arkaluonteisuuden kunnioittaminen” ja “varovaisuus ja valikoivuus datan välittämisessä ja jakamisessa”. Hänen työnsä päämääränä voisi

olla myös hyveiden edistäminen yhteiskunnassa. Ihmisiä voitaisiin datahankkeissakin kouluttaa hyveisiin tai toisaalta heitä voitaisiin myös valita tekijöiksi hyveiden edistämisen perusteella.

Hyve-etiikan kritiikki

Hyve-etiikkaa on kritisoitu siitä, että se ei tarjoa yleispäteviä ohjeita, koska se keskittyy pohtimaan lähinnä sitä, mitä hyvä ihminen tekisi tietyssä tilanteessa. Lisäksi hyvän ihmisen tekojen jäljittely ei takaa, että henkilö todella omaksuu nämä hyveet osaksi itseään.

Hyve-etiikkaa on kritisoitu myös sen kykenemättömyydestä selittää, miksi tietyt ominaisuudet ovat hyveellisiä ja miksi toiset eivät. Esimerkiksi Aristoteles määritteli aikoinaan hyveitä, jotka olivat siihen aikaan normaaleja, mutta nykypäivänä kiistanalaisia. Hyveiden mittaaminen ja testaaminen ajasta sekä kulttuurista riippumattomina onkin haastavaa.

Hyve-etiikkaa on luonnehdittu naiiviksi siinä mielessä, että yritysten ja organisaatioiden toiminta nojaa usein organisaatiohierarkiaan. Voidaan kysyä, pitäisikö jokaisen työntekijän olla hyveellinen? Entä tarvitsevatko työntekijät hyveellisiä johtajia, joihin mukautua? Tämän tyyppiset kysymykset kuitenkin vievät meidät etäälle itse hyve-etiikasta ja vaikeuttavat hyve-etiikan soveltamista.

Moraalinen relativismi

“Moraalisesti hyvä ja oikea riippuu yhteiskunnasta, jossa elämme.”

Moraalisen relativismin mukaan eettinen päätöksenteko on ennen kaikkea sosiaalinen konstruktio. Teorian mukaan me olemme yhteisönä päättäneet, mikä on hyvää ja mikä paha. Moraalisessa relativismissa henkilökohtainen moraalitietäminen on riippuvainen kulttuurisista jäsenyyksistä, jotka muodostuvat yksilöllisten normien ja arvojen summasta. Tekoa, jota pidetään moraalisesti vääränä jossakin osassa maailmaa, voidaan pitää moraalisesti oikeana toisaalla. Esimerkiksi muslimit pitävät sianlihan syömistä moraalisesti vääränä, kun taas kristityt eivät näe siinä mitään ongelmallista. Moraalista relativismia voidaan pitää vastakohtana teorioille, joissa oletetaan, että on olemassa absoluuttisia yleisesti päteviä moraalisia tai eettisiä arvoja.

Moraalinen relativismi ja data

Yksityisyyden käsitteellä on pitkä historia länsimaissa. Länsimaiset käsitykset yksityisyydestä keskittyvät pääasiassa yksilöön ja siihen, mikä kuuluu yksilölle henkilönä, esimerkiksi läheisyys perheen ja ystävien kanssa, salaisuudet sekä salattu kirjeenvaihto. Yksityisyys voidaan kokea hyvin eri tavoin ei-länsimaissa perinteissä. Esimerkiksi kiinankielinen yksilön yksityisyyttä vastaava sana “Yinsi” voidaan kääntää “piilotettu” tai “paha”.

Kulttuuri on aina altis muutoksille. Siitä huolimatta, että yksityisyys on kietoutunut kiinteästi perinteisiimme, kulttuurirelativistit voisivat väittää, että nykyaikaisessa kulttuurissamme ei enää tarvita yksityisyyden kaltaista käsitettä ja että sen merkitys on jo vähenemässä. Esimerkiksi julkisten organisaatioiden harjoittamasta valvonnasta puhuttaessa moni saattaa todeta,

ettei heillä ole “mitään salattavaa”. Myöskään Facebookin kaltaisilla yrityksillä ei kiistanalaisesta yksityispolitiikastaan huolimatta näytä olevan vähemmän käyttäjiä. Tällaisten argumenttien voidaan ajatella puoltavan moraalisen relativismin olemassaoloa.

Moraalisen relativismin näkökulmasta arvioituna, se onko jossain tilanteessa kyseessä esimerkiksi yksityisyyden loukkaus, riippuu kyseisen kulttuurin moraalisista jäsenyyksistä.

Moraalisen relativismin kritiikki

Moraalisen relativismin kritiikki keskittyy “kulttuuri”-käsitteen määrittelyn vaikeuteen. Voimmeko puhua esimerkiksi suomalaisesta kulttuurista? Entä länsimaisesta kulttuurista? Liittyykö kulttuuri sittenkin enemmän uskonnolliseen taustaan? Toinen usein mainittu kritiikki koskee sitä, että henkilöllä voi olla useita kulttuuritaustoja. Millaiset moraaliset arvot koskevat esimerkiksi henkilöä, joka on kasvanut Alankomaissa, mutta jonka vanhemmat ovat kotoisin Kiinasta? Moraalirelativistit voisivat vastata, että kulttuurin määrittelyn hankaluus ei poista moraalin kulttuurisidonnaista luonnetta. Vaikka kulttuuri on kompleksinen käsite, se voi silti toimia arvojemme perustana.

Moraalinen relativismi voidaan kyseenalaistaa myös filosofisesti. Jos moraalinen relativismi tarkoittaa, että moraalitietäminen riippuu kulttuurista, se jättää huomiotta sen mahdollisuuden, että jotkin toimintamme aspektit voidaan palauttaa takaisin ihmisluontoon. Yksityisyys on hyvä esimerkki tästä: voi olla, että yksityisyyden halu on evolutiivinen tai biologinen osa ihmisluontoa, eikä sitä pitäisi jättää siksi huomiotta. Moraalisen relativismin kanta voidaankin kyseenalaistaa väittämällä, että moraaliteorian kannalta merkityksellisiä seikkoja

löytyy jaetusta ihmisluonnosta kulttuurista riippumatta.

Osa teorian kriitikoista väittää, että moraalisesta relativismista ei ole empiiristä näyttöä. Tämä näkemys korostaa ajatusta, etteivät kulttuurien väliset erot johtuisikaan erilaisesta moraalisesta kehiksestä, vaan toisenlaisesta kulttuurisesta ja uskonnollisesta historiasta. Klassinen esimerkki on heimo, joka tappaa vanhukset, kun he täyttävät viisikymmentä vuotta. Meidän silmissämme tämä on pahasta ja heidän silmissään hyvästä, sillä heimon mielestä se on moraalisesti oikeutettua, koska he uskovat, että heidän ruumiinsa siirtyvät tuonpuoleiseen. Näin ollen vanhusten tappaminen on heille oikeutettua sellaisen uskomuksen ja maailmankuvan perusteella, joka on meille käsittämätön. Moraalista suhteellisuutta ei siis olisi olemassa, jos eri kulttuurien moraalierot voitaisiin selittää niiden uskonnollisilla ja historiallisilla eroilla, mutta ei välttämättä erilaisten moraalisten viitekehysten avulla.

Lopuksi

EETTISET SUUNTAUKSET

Moraalinen partikularismi

“Moraaliset toimet voidaan määrittää vain tilannekohtaisesti.”

Moraalinen partikularismi korostaa, että teon arvioimiseksi, tosiasioita on tarkasteltava aina asiayhteydessään. Tällaisia tosiasioita voivat olla esimerkiksi tiettyjen resurssien saatavuus, tietty aika tai mahdollisuus päästä käsiksi tiettyyn teknologiaan. Moraalipartikularistit siis ajattelevat, ettei yleispäteviä moraalisääntöjä tai -periaatteita ole olemassa. Moraalipartikularistit eivät kuitenkaan ajattele, että moraalit on luonnostaan kulttuurisidonnaista, vaan heidän mukaansa teon oikeus tai väärä riippuu asiayhteydestä. Tällöin voidaan ajatella, että teko on moraalisesti oikea, jos tilanne ja konteksti edellyttävät tiettyä toimintaa. Jotkut moraalipartikularistit uskovat kuitenkin, että jaetut moraaliset säännöt ja periaatteet samankaltaisissa tilanteissa voivat antaa suuntaa antavan käsityksen siitä, mikä on oikein.

Moraalinen partikularismi ja data

Moraalinen partikularismi ei ole niinkään kiinnostunut kysymään yleisiä kysymyksiä, kuten tarvitaanko dataan liittyviin käytäntöihin suostumus. Sen sijaan moraalipartikularisti voisi olla kiinnostunut siitä, minkä asteinen suostumus on riittävä moraalisesti onnistuneen projektin toteuttamiseksi. Tällöin huomio ei ole enää siinä, millainen vastuu yrityksillä ja organisaatioilla on yleisesti ottaen, vaan siinä, millainen vastuu heillä on tietyssä projektissa tai tapauksessa. Käytännössä moraalinen partikularismi tarkoittaa huomion kiinnittämistä tapausten monimuotoisuuteen ja eroavaisuuksiin sekä keskustelua siitä, mitä juuri tietyssä tilanteessa tarvitsee tehdä.

Moraalisen partikularismin kritiikki

Moraaliseen partikularismiin kohdistuu pääosin kahdentyyppistä kritiikkiä. Ensinnäkin voidaan väittää, että ilman perimmäisten moraaliperiaatteiden ohjausta ei olisi mitään; ihmisillä ei olisi mitään syytä rajoittaa valintojaan eikä mitään syytä tehdä moraalisia päätöksiä. Toiseksi moraalista partikularismia on kritisoitu johdonmukaisen rationaalisuuden puutteesta. Tällöin vaarana on, että tullaan keskittyneeksi vain yksittäisiin tilanteisiin, jolloin kokonaisvaltainen johdonmukaisuus jää puuttumaan. Esimerkiksi tilanteessa, jossa henkilö satuttaa toista ihmistä voi olla vaikea selittää, miksi tämä on moraalisesti väärin. Kritiikki siis väittää, että ilman yhteisesti jaettua käsitystä siitä, miksi toisten satuttaminen on väärin, emme voi esittää selkeää perustelua sille, miksi toisten satuttaminen on väärin tässä kyseisessä tilanteessa.

Julkaisutiedot

Konsepti:

Mirko Tobias Schäfer, Ph.D.
Aline Franzke, MA

Toimitus:

Daniqve van der Hoek, MA
Marjolein Krijgsman, MA

Edelleenkehitys:

Iris Muis, MA
Julia Straatman, MA

Design:

Redmar Fransen
Julia Straatman (suomenkielinen versio)

Kansikuva:

Joonas Aitonurmi

Suomenkielinen käännös:

Hanna Myllyniemi

Utrechtin yliopisto
Data School
Drift 13, room 0.01
3512 BR Utrecht
Alankomaat

Keskustelupolusta ja käsikirjasta koostuva DEDA (Data Ethics Decision Aid) on kehitetty yhteistyössä Utrechtin yliopiston Data Schoolin kanssa. DEDA:n suomenkielinen versio on käännetty osana Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamaa REPAIR-hanketta yhteistyössä Digi- ja väestötietoviraston kanssa.

© Data School, Utrechtin yliopisto 2022

DEDA-versio 3.1
Kesäkuu 2022

Tarkista englanninkieliset DEDA-päivitykset tästä:

<https://deda.dataschool.nl/en/>

Utrechtin yliopisto ja Data School eivät ole vastuussa mahdollisesta DEDA:n käytöstä seuraavista vahingoista.

Utrecht, 2022.

Vaikka DEDA on käytössä, tutkimme edelleen tapoja parantaa sitä. Tuleviin versioihin voidaan tehdä muutoksia palautteen pohjalta. Jos olet käyttänyt DEDA:a ja sinulla on ehdotuksia siitä, miten työkalua voitaisiin parantaa, ota rohkeasti yhteyttä ja kerro ajatuksistasi.

Lähetä ehdotukset osoitteeseen:

dataschool@uu.nl

**Utrecht
University**

DATA SCHOOL